

**ЎЗБЕКИСТОН ТИЖОРАТ БАНКЛАРИНИНГ МОЛИЯВИЙ БАРҚАРОРЛИГИНИ
ТАЪМИНЛАШДА КАПИТАЛ ЕТАРЛИЛИГИ ВА ЛИКВИДЛИК
КЎРСАТКИЧЛАРИНИНГ ЎРНИ**

Болтабоев Хамидвой

М.И.Қ.Т.25-АУ гуруҳи магистранти.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.23222876>

***Аннотация.** Мазкур мақолада тижорат банкларида молиявий барқарорлик, капитал етарлилиги ҳамда банкларнинг ликвидлик кўрсаткичлари ҳақида фикр юритилади.*

Бугунги кундаги жадал иқтисодий ўзгаришлар тижорат банкларига юқорида санаб ўтилган кўрсаткичларга қандай таъсир ўтказиши, тижорат банкларининг молиявий барқарорлигини таъминлашда қандай ишларни амалга ошириши юзасидан мулоҳазалар юритилган.

***Калит сўзлар:** банклар, капитал, капитал етарлилиги, ликвидлик, ликвидлик кўрсаткичлар, иқтисодий ўсиш, тижорат банклари, банклар барқарорлиги, Марказий банк, Базель қўмитаси.*

КИРИШ

Ўзбекистон Республикасида бугунги кунда тижорат банклари 2 қисмга бўлинади:

- Давлат улушига эга тижорат банклар
- Хусусий тижорат банклар

Республиканинг ҳам давлат, ҳам хусусий тижорат банкларини молиявий барқарорлигини таъминлаш, аввало, тижорат банкларининг ўзига юклатилган бўлса-да, Марказий банк томонидан ҳам назорат қилиб борилади. Чунки банклар давлатнинг ажралмас имижи ҳисобланади. Ўзбекистон фуқороларининг банкларга бўлган ишончи бу давлатга бўлган ишончнинг бир қисми ҳисобланади. Тижорат банклари юқоридаги талабларга жавоб бериши учун доимо барқарор молиявий ҳолатда ҳамда ликвидлик кўрсаткичларга эга бўлиши талаб этилади.

Тижорат банкларининг молиявий барқарорлигини таъминлашда капитал етарлилиги ҳамда ликвидлик кўрсаткичларнинг роли жуда беқиёс ҳисобланади. Айниқса, тижорат банкларининг молиявий барқарорлигини таъминлаш иқтисодий хавфсизлик, инвестиция муҳити ва аҳолининг банк тизимида бўлган ишончини мустаҳкамлашда муҳим аҳамият касб этади. Шу нуқтаи назардан, капитал етарлилиги ва ликвидлик кўрсаткичлари банклар молиявий барқарорлигининг асосий индикаторлари сифатида намоён бўлади.

Ўзбекистонда бугунги кунда банк тизими ҳам жаҳон банкларига мос равишда капитал етарлилиги ва ликвидлилик даражаси стандартларига мослаштирилган. Бу эса тижорат банкларини таваккалчиликка чидамлилиги ва молиявий инқирозни олдини олишга хизмат қилади.

МАВЗУГА ОИД ХАЛҚАРО ТАШКИЛОТЛАРИНИНГ ТАЛАБЛАРИ. Халқаро амалиётда капитал етарлилик кўрсаткичлари Базель қўмитаси стандартлари асосида баҳоланади.

Базель қўмитаси 1974 йилда “Кучли ўнлик” давлатларининг марказий банклар перизидентлари томонидан ташкил этилган. Базель талабларига мувофиқ, банк капитали рискка тортилган активларга нисбатан белгиланган минимал даражадан кам бўлмаслиги лозим.

Капитал етарлилиги буйича талабларнинг Ўзбекистон Республикаси Марказий банкининг ҳамда Базель қўмитасининг талаблари борасида жиддий фарқлар мавжуд эмас.

Республика Марказий банки томонидан тижорат банклари учун капитал етарлилиги бўйича нормативлар белгиланган. Ушбу нормативларга риоя қилиниши банкларнинг барқарор фаолиятини таъминлашда муҳим аҳамиятга эга.

ТАДҚИҚОТ МЕТОДОЛОГИЯСИ. Тадқиқотни ёритишда қиёсий ва статистик маълумотлардан ташқари тадқиқотнинг назарий ва методологик асосини банк тизимида капитал етарлилиги, ликвидлик ҳамда молиявий барқарорликни таъминлашга бағишланган умумиктисодий адабиётлар, иқтисодчи олимларнинг илмий ишлари, шунингдек халқаро молиявий ташкилотлар томонидан ишлаб чиқилган илмий-таҳлилий материаллардан фойдаланилди.

Ушбу тадқиқотда биз тижорат банкларининг молиявий барқарорлигини таъминлашда капитал етарлилик ва ликвидлик кўрсаткичларини ўрганиш натижасида тижорат банклари фаолияти самарадорлигини оширишга қаратилган илмий хулосалар ва тавсиялар берилади.

ТАХЛИЛ ВА НАТИЖАЛАР. Тижорат банкларида капитал етарлилиги ва ликвидлик кўрсаткичлар бир-бирига чамбарчас боғлиқ. Қуйидаги фикрларимизда сабабларни тушунтирамиз юқори капитал етарлилиги ликвидликни мустаҳкамлайди, ликвидликни етарли даражада бўлиши капитални химоя қилади, капитал ва ликвидлик биргаликда молиявий барқарорликни таъминлайди. Капитал етарлилиги тижорат банкларининг узок муддатли барқарорлигини таъминласа, ликвидлик кундалик тўлов қобилиятини таъминлайди.

Ўзбекистон тижорат банкларининг молиявий барқарорлиги банкларнинг капитал етарлилиги ҳамда ликвидли кўрсаткичларга боғлиқлиги юқорида қисқачароқ мазмунда кўрсатиб ўтилди. Олиб борилган таҳлиллар қуйидаги натижаларни кўрсатмоқда. Биринчи навбатда, банкларнинг капитал етарлилиги молиявий барқарорлигини таъминлашда асосий иқтисодий омил ҳисбланади. Иккинчи капитал етарлилик кўрсаткичи банклар фаолияти самарадорлигига ижобий таъсир кўрсатади. Учинчи банк капитали ва ликвидлик кўрсаткичлар ўртасида жуда катта боғлиқлик бор. Улар бир-бирини тўлдириб туради.

Тўртинчи капитал базаси мустаҳкам банклар молия бозорида юқори рақобатбардошликка чидамли бўлади.

Марказий банк маълумотларига кўра, сўнгги йилларда мамлакат банк тизимида капитал етарлилиги даражаси барқарор ўсиш тенденциясига эга бўлиб, бу ҳолат банк тизимида молиявий барқарорликни таъминлашга қаратилган институционал ислохотлар самараси ҳисобланади.

1-жадвал

Тижорат банкларида капитал етарлилик динамикаси (2020-2025)

Йиллар	Капитал етарлилиги коэффиценти (%)
2020 й	18.5
2021 й	19.3
2022 й	20.2
2023 й	21.4
2024 й	22.1
2025 й	22.9

1- жадвалда банк тизимида капитал етарлилиги кўрсаткичи йилдан йилга ошганини кўрсатади. Хусусан, 2020-2025 йиллар давомида капитал етарлилиги коэффиценти 4.4 пунктга ошган. Бу ҳолат тижорат банкларининг капитал етарлиги даражасини ошганлигини кўрсатади. Бу банк тизимида капиталлашув даражасини оширишга қаратилган чора-тадбирлар амалга оширилаётганини кўрсатади (Ўзбекистон Республикаси Марказий банки, 2025)

2-жадвал

Ўзбекистон банк тизимида кредит портфели динамикаси

Йиллар	Кредит портфели (трлн. сўм)
2020 й	276
2021 й	326
2022 й	389
2023 й	452
2024 й	520
01.07.2025 й	575

Тижорат банклари тизимида кредит портифелининг ўсиши ҳам муҳим. Кредит портифелини ўсиши банклар фаолиятини кенгайиб бораётганини ҳамда иқтисодий молиялаштириш жараёнини фаоллашганини кўрсатади. Юқоридаги жадвалдан кўриниб турибдики, банкларда кредит портфели йилдан йилга ўсиб бормоқда(шу йиллар давомида кредит портфели 2 баробарга ошган). Бу ҳолат банклар капитал базаси мустаҳкамлангани ва иқтисодий молиялаштириш имкониятлари кенгайётганини кўрсатади. (Ўзбекистон Республикаси Марказий банки, 2025)

Таҳлиллар шуни кўрсатмоқдаки, тижорат банклари тизимида капитал етарлилиги ва молиявий барқарорлик кўрсаткичлари барқарор ўсиб келмоқда. Банклар капиталининг даражасини ошириш бевосита ликвидлик кўрсаткичларга боғлиқ, бу эса банклар самрадорлигини таъминлаш, кредит операцияларини кенгайтириш ва молия бозорида рақобат муҳитини кучайтиришга хизмат қилади.

ХУЛОСА

Хулоса қилиб айтганда, тижорат банкларида капитал етарлилиги ҳамда банкларнинг ликвидлилик кўрсаткичлари банкларнинг молиявий барқарорлигини таъминлашда ҳал қилиувчи иқтисодий омиллардан бири ҳисобланади.

Банк капитали молиявий рискларни қоплаш, кредит операцияларини барқарорлигини таъминлаш ва банк тизимига бўлган ишончни мустаҳкамлашда муҳим вазифаларни бажаради.

Биз 2020-2025 йиллар давомида тижорат банкларини капитал етарлилик динамикаси (1-жадвал) жадвалда кўриниб турганидек мамлакатимизда йилдан йилга капитал етарлилик даражаси ошиб бормоқда, бу эса тижорат банкларни милиявий ҳолати ўсиб бораётганидан далолат беради. 2-жадвалда тижорат банкларида йиллар давомида кредит портфелини ўсиши кўрсатилган бўлиб, 2020 йилга солиштирганда 2025 йилда кредит портфели икки баробардан ҳам ортиқ ошганини кўришимиз мумкин.

Юқоридаги омилларлардан кўриниб турибди банкларнинг капитал етарлилиги ҳамда кредит портфелини ўсиши мамлакат банк тизимини барқарор ривожланиш йўлида эканлиги ойдинлашмоқда. Ликвидлилик ҳамда капитал етарлилиги юқори даражада бўлиши банк тизими барқарорлиги, аҳоли ишончи ва иқтисодиёт ривожланишининг муҳим кафолати ҳисобланади.

Базел III меёрий талаблари асосида мамлакатда банк тизимини янада ислоҳ қилиш халқаро стандартларни жорий этиш ва молиявий назорат механизмларини жорий қилинмоқда. Базел III талаблари бўйича Республика Марказий банкнинг амалдаги меёрларига кўра, тижорат банкларида капиталнинг умумий етарлилик коэффициенти 13%, 1-даражали капитал етарлилиги 10% ҳамда асосий 1-даражали капитал етарлилиги 7,5 % дан кам бўлмаслиги лозим. Ушбу талаблар молиявий барқарорлигини мустаҳкамлаш, кутилмаган зарарларни қоплаш ҳамда омонатчилар ва банкнинг мажбуриятларини ҳимоя қилишга хизмат қилади.

Умуман олганда, тижорат банкларида ликвидлилик ва капитал етарлилиги бир-бирини тўлдириб турувчи омиллар. Шу сабабли тижорат банклари бу кўрсаткичларни доимий назорат қилиш ва уларни меёрий талабларга мувофиқ даражада ушлаб туриш банк фаолиятини барқарор ва самарали юритишнинг муҳим шarti ҳисобланади.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР

1. Марказий банкнинг Статистик бюллетени <https://cbu.uz/uz/statistics/buletен/>
2. Ўзбекистон Республикаси Марказий банк тўғрисида Ўзбекистон Республикасининг қонуни, 21.12.1995 йил.
3. <https://lex.uz/uz/docs/-72266>
4. Банк ва банк фаолияти тўғрисидаги қонун Ўзбекистон Республикасининг қонуни 21.12.1995 йил. <https://lex.uz/pdfs/4581969>
5. <https://cbu.uz/uz/documents/3327/3924777/>
6. Gazeta.uz <https://www.gazeta.uz/uz/2025/12/16/cbu/>
7. Банк тизими фаолияти кўрсаткичлари <https://cbu.uz/uz/statistics/paysistem/>
8. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 12 майдаги ПФ-5992-сон Фармони «2020–2025 йилларда Ўзбекистон Республикасининг банк тизимини ислоҳ қилиш стратегияси тўғрисида»

9. Ишимбаев Р.Н. Зелёные бизнес-модели как фактор повышения конкурентоспособности малого бизнеса в Узбекистане // *Milliy iqtisodiyotni barqaror rivojlantirishni ta'minlashda hududlar iqtisodiy salohiyatidan samarali foydalanish imkoniyatlari: xalqaro ilmiy-amaliy anjuman materiallari*. – Namangan: Namangan davlat universiteti, 2026. – С. 939–943.
10. Ишимбаев Р.Н. Интеграция культурных знаний и междисциплинарного подхода в туристском образовании: теоретико-методологические основы // *Turizm va ta'lim integratsiyasining zamonaviy modellari: xalqaro ilmiy-anjuman materiallari*. – Urganch: Urganch davlat universiteti, 2026. – С. 65–70.
11. Ишимбаев Р.Н. Оценка конкурентоспособности малого бизнеса: качественный и количественный подходы // *Muhandislik va Iqtisodiyot*. – 2024. – № 4. – С. 571–576.
12. Ишимбаев Р.Н. Передовой педагогический опыт в эпоху цифровизации: от AI-технологий до национальных традиций воспитания // *Zamonaviy pedagogik ta'limda o'qituvchi kompetentligi va kreativligi: muammo va yechimlar: xalqaro ilmiy-nazariy anjuman materiallari*. – Buxoro: Buxoro davlat universiteti, 2026. – С. 147–150.
13. Ишимбаев Р.Н. Технологические инновации и инвестиции как драйверы зелёной экономики региона // *Milliy iqtisodiyotni barqaror rivojlantirishni ta'minlashda hududlar iqtisodiy salohiyatidan samarali foydalanish imkoniyatlari: xalqaro ilmiy-amaliy anjuman materiallari*. – Namangan: Namangan davlat universiteti, 2026. – С. 368–371.
14. Ишимбаев Р.Н. Формирование конкурентоспособных профессионалов для рынка // *Yashil iqtisodiyot va taraqqiyot*. – 2024. – № 11. – С. 842–847. – DOI: 10.5281/zenodo.14257524
15. Aliev S., Ishimbaev R.N., Salami Z.A., Rajesh D., Pandey A. Understanding and mitigating the causes and effects of oceanic dead zones // *International Journal of Aquatic Research and Environmental Studies*. – 2025. – Vol. 5, No. 2. – P. 449–458. – DOI: 10.70102/IJARES/V5I2/5-2-39.
16. Najmitdinov A.K., Rajendran M., Ishimbaev R.N., Krishnakumari S. Green finance and ESG investing: Driving sustainable growth through innovation // *AIP Conference Proceedings*. – 2025. – Vol. 3306. – Article 030025. – DOI: 10.1063/5.0277720.
17. Udayakumar R., Abbas H.M., Velmurugan R., Vanathi A., Sundaram N.K., Ishimbaev R.N. Context-Aware Query Interpretation in Legal Information Systems // *Indian Journal of Information Sources and Services*. – 2025. – Vol. 15, No. 3. – P. 122–130. – DOI: 10.51983/ijiss-2025.IJISS.15.3.14.